

Роман РАДОВИЧ

В МАНДРАХ ЗА РУСАЛКАМИ (Спогад про Корнелія Кутельмаха)

*...Хто про русалок нам любо розкаже,
Чи про оте, яким був домовик?..*

К. Кутельмах

Наше ближче знайомство з Корнелієм Михайловичем Кутельмахом відбулося у серпні 1994 р. під час першої Комплексної історико-етнографічної експедиції Інституту народознавства та Мінчорнобиля в радіоактивно забруднені райони Київщини. Базувалась експедиція у місті Іванкові. Основу творчого колективу становили вчені Інституту народознавства, а також науковці з інших установ Львова, Дрогобича, Києва та Черкас.

Якось так сталося, що кімната готелю, у якій керівник експедиції Михайло Степанович Глушко поселив нас з Романом Сілецьким, стала центром вечірніх «посиденьок», зустрічей, бесід, наукових дискусій. Ця кімната була нічим не примітною, хіба що не зачинялися двері (як і завжди в тих номерах, де проживали ми з Романом Броніславовичем). Правда, там стояв холодильник із відірваною задньою панеллю, який хоча й не працював, але був нашою з Романом гордістю, а ще — проживав таракан «Кузя». Зазвичай, приходили Ярослав Гарасим, Володимир Галайчук (тоді — випускники Львівського національного університету) та Корнелій Михайлович. Не забували нас і кияни — нерідко бував Євген Єфремов. Часто засиджувались далеко за північ. Про що тільки не розмовляли: ділились враженнями про побачене та записане впродовж дня, про долю поліщуків, про покинуті села... Та найбільше часу, все таки, займали наукові дискусії. Кожний день, проведений у «полі», приносив новий матеріал для роздумів, відкривав перед нами нові грані культури поліщуків, їх повсякденного побуту, їх душі. Пригадую, з яким непідробним захопленням, за вечірньою розмовою я ділився враженнями про першу «стебку» (теплу комору), віднайдену у селі Вовчкові. Корнелій Михайлович, на той час вже авторитетний учений, із захопленням оповідав про цікаві деталі, пов'язані з календарною обрядовістю, вшануванням предків, русалками. Тема русалок («русалії», «проводи» тощо) в цьому експедиційному сезоні була для нього дуже «урожайною». В Корнелія Михайловича, нам, молодшим, було чого повчитися. Власне під час цих розмов він спрямував Романа Сілецького на пошук семантичних коренів будівельної обрядовості у культурі вшанування предків...

У думці постає й інший епізод експедиційного побуту. Вечір. Ми сидимо на лаві у дворі особняка, де проживала «жіноча частина» експедиції.

Над нами розлога крона сливи, вкрита соковитими плодами... Ласим оком поглядаємо на них, та ніхто не відважується зірвати... страшно — радіація. Корнелій Михайлович обвів усіх усміхненим поглядом і промовив фразу, яку за певних обставин впродовж наступних років ми чули від нього неодноразово: «Ціху, хлопці!». В цей вечір ніхто не зрозумів, що б то мало значити. Зрозуміли через декілька днів... Так сталося, що впродовж наступного тижня кожного з нас хтось з місцевих жителів пригостив обідом. Хоч і їсти було страшно — та ж радіація, але і відмовляти годі, що подумують: «Ми споживаємо це повсякдень, а ви боїтеся радіації? Може й гидуєте сільськими стравами?!»... Переляк минув — і через тиждень плодів на дереві не стало...

А потім були наступні експедиційні сезони у радіоактивно забруднені райони: 1995 рік — Овруччина, Народиччина; 1996 рік — Олевський район та Зона відчуження... Покинуті села, «рудий ліс», могильники техніки, зрита дикими кабанамі долівка у хатах-пустках... та сумні очі поліщуків... Але найбільше вражала моторошна тиша: ні голосу півня, ні гавкання собаки... Вдень — напружена праця у «полі», ввечері — розмови, наукові суперечки, дискусії... Звичайно, була й вечірня чарка, та канাপка, поділена на тридцять шість частин... У 1998 р. Корнелій Михайлович очолював експедицію, яка проходила в Іванківському та Вишгородському районах на Київщині. Це були важкі у фінансовому відношенні часи — затримка заробітної плати, праця на половинному окладі. Так сталося, що до закінчення експедиції залишався ще тиждень, а в нас з Сілецьким, Галайчуком та Гарасимом цілковито закінчилися гроші. На останніх п'ятнадцять гривень купили цигарок та ще дещо, найбільш необхідне. Ввечері бідкалися, як «дотягнути» до кінця експедиції. Корнелій Михайлович загадково усміхнувся і знову промовив свою улюблену фразу: «Ціху, хлопці...». А зранку — кожен з нас одержав по «десятьці» з «резервного фонду»...

Корнелій Михайлович добре розумівся в людях. Завжди умів адекватно оцінити їх, віднайти і вирізнити різні грані характеру, особистості, стан душі, у кожному побачити щось хороше. У вірші-посвяті одному, нині відомому вченому, Кутельмах підкреслював: «...Етнологу і людині». Та й сам він

був вельми багатогранний: з одного боку — це скрупульозний академічний вчений, з іншого — невинуватий мрійник і лірик, і разом з тим — товариська, щира, весела та дотепна людина. Останнє ми повсякчас відчували у щоденному спілкуванні, академічна діяльність вченого представлена його численними науковими публікаціями, ліризм душі — втілений у поетичному доробку. У творах Кутельмаха-поета — нестримна любов до рідних Карпат, до суворих боліт Полісся (яке теж стало йому рідним). Низка поезій присвячена друзям та близьким. Неодноразово, вирвавши якусь часину, він усамітнювався десь над рікою чи потоком і творив свої поезії..., а в очах стояли сльози:

*...Поліським селам більше не до казки,
Не до русалок у густих житах...*

Разом із усім сказаним, Корнелій Михайлович — турботливий батько для дітей і люблячий чоловік для дружини. З розумінням та щирою симпатією (а іноді й з добродушною посмішкою) ми сприймали його повсякденні сімейні турботи (пошуки одєжини чи взуття для сина, пенала для дочки-школярки тощо).

Корнелій Кутельмах всім серцем любив свою малу Батьківщину — Карпатський край. Власне з Карпатами пов'язана ще одна сторінка нашої співпраці: низка наукових експедицій на Старосамбірщину. Корнелій Михайлович прискіпливо формував творчу групу, до якої увійшли знані науковці Інституту народознавства: Раїса Захарчук-Чугай, Михайло Глушко, Олена Никорак, Людмила Булгакова, Ярослав Тарас, Галина Івашків, Роман Сілецький, Володимир Галайчук, Василь Сивак, Роман Гузій та ін. Мандрівки в гори завжди приємні, тим більше,

коли збирається гарний колектив. Та й завдання перед нами стояли цікаві. Забігаючи наперед, зазначу, що в процесі роботи (яка тривала впродовж майже місяця, у два етапи) був зібраний значний науковий матеріал, були навіть відкриття. Зокрема, на теренах Старосамбірського району вдалося виявити та описати до того часу не відомий в Україні конструктивний тип житла («хату на пристінних стовпах»). На сьогодні частина здобутків цієї експедиції вже введена в науковий обіг, але ще багато чого у цьому напрямку необхідно зробити.

Корнелій Михайлович поведився на Старосамбірщині як гостинний та щирий господар: дбав про наш побут, харчування тощо. Складалося враження, що він якби відчуває перед нами якийсь певний обов'язок. Пригадую перший експедиційний день (перший день експедиції, як правило, запам'ятовується назавжди): село Велика Лінина — сльота, болото,

без перебільшення, — до колін. Сталося так, що ми з Романом Сілецьким запізнилися на обід — вже надто цікавим виявився респондент... Але голодними не залишились — Корнелій Михайлович подбав про це. Практично у кожному селі в нього були знайомі, друзі дитинства, юності: знайшлися такі й у Великій Лінині — в них ми й підкріпились...

Сумна звістка застала мене у місті Новоград-Волинську на Житомирщині. Якимось не хотілося вірити... на душі зробилися сумно, навіть дещо моторошно... в уяві спливали спогади: разом пройдені неосяжні Поліські простори, села-пустки Бобер, Королівка... та сумовито-усміхнений погляд Корнелія Михайловича. Згадались слова Василя Симоненка:

*Заграє смерть іржавою трубою,
А я забувши, що минає строк,
На край світів блукати за тобою
Піду у жовтій куряві зірок...*